

Pavel „Hirax“ Baričák

Úcta k prírode a úsmev ako zmysel života

*Cestopis z Hiraxovho pobytu v panamskej džungli Darién
medzi Indiánmi Emberá a nasledovného putovania
po Paname (a trošku aj po Kostarike).*

*Zabudnite na všedné dni slovenského zhodu
a odleďte na chvíľku do džungle... Uvidíte, oplatiť sa.*

Úcta k prírode a úsmev ako zmysel života

Pavel „Hirax“ Baričák

Text © Pavel „Hirax“ Baričák, 2010
© HLADOHLAS Group, s. r. o.
Martin 2010
info@hladohlas.sk

ISBN 978-80-9700013-6-0

Venované Indiánom Emberá

Špeciálne ďakujem Alenke Talafúsovej za sondu do života Indiánov Emberá, jej textom, ako aj samotným Indiánom, ktorých beriem ako zdravý protipól našej „civilizovanej“ doby.

Moja veľká vďaka ďalej patrí Tomášovi Kotoučovi, Martinovi Tomčíkovi, Alenke Talafúsovej a Jirkovi Pikešovi za súhlas na uverejnenie fotiek. Bez ich záberov by bola táto kniha ako Panama bez Dariénu.

V neposlednej rade moja vďaka patrí autorom cestovateľského sprievodcu z edície Lonely Planet venovaného Paname a Kostarike.

Paľko Smejko de Panamko (aj Kostariko)

Ako sa Slováč Paľko de Panamko do džungle dostal

Keď má človek krízu a žiada ma o radu, poviem mu, aby uskutočnil nejakú zmenu. Nech premiestni nábytok, natrie plot, kúpi si psa, vymení manžela, vybehne do kopcov alebo niekam odcestuje. Cestovanie je neskutočná energia. Vaše ezoterické telo nasáva energiu zo všetkého. Aj z toho, čo by bolo pre niekoho škaredé či zlé. Vníma nové farby, zvuky, pohyby, chute, vône, zvyky, zákony, rastliny, stromy, zvieratá, krajinu, ľudí... Prichádza nová energia v podobe rieky, ktorá vás pretne ako dolinu. Vojde do vás a premyje telo i myseľ.

Vždy bol vo mne prameň cestovania. Tlačil už iba na poslednú bránu, ktorá mu nedovoľovala vytrysknúť v plnej sile. Tušil som, že už stačí iba poprosiť vesmír a pritiahnem si posledné spúšťacie okolnosti. V duchu som sa usmieval, keď som po dlhom čase v jednom bare stretol Martina Tomčíka, kamaráta z priemyslovky, a dal sa s ním do reči o cestovaní. Vedel som, že má toho prebrázdneného fúru, a tak som o tých mojich pár návštevách krajín, ktoré pre stredoeurópana nie sú ničím výnimočným, mlčal. Boli by oproti jeho Venezuele, Indii, Botswane, Sudáne, Namíbi, Mozambiku, Južnej Afrike, Belize, Mexiku, Galapágoch, Guatemale, Číne, Malajzii, Nepále a neviem, do akých kútov ho vietor ešte zavial, „detské“ krajinky.

- V novembri ideme do Panamy. Do džungle za Indiánmi, – povedal.

- Idem s vami, – vyslovil som bez váhania. Bol práve koniec augusta, ale mne to bolo jedno. Reagoval by som rovnako, aj keby sa malo letieť o týždeň. – Čo treba spraviť? – vyzvedal som.

- Nič. Kúp si letenku. Čím skôr, tým lepšie, – odpovedal mi.

Do týždňa som si zabezpečil letenku a mesiac pred odletom začal s očkovaním. Pustil som si do tela brušný týfus, žltú zimnicu, žltáčku A i B a začal papať lentilky proti malárii. Doobeda v deň odchodu som si kúpil odľahčený spacák, maličký stan a v celom Martine vykúpil igelitové pončá v počte šesť kusov. Predavač, ktorý bol zhodou okolností môj bývalý spoluhráč z hádzanej, sa ma pýtal:

- Na čo to teraz v zime potrebuješ?

- Idem do džungle, – odvetil som mu ledbolo a ďalej bruškami prstov zaujato porovnával kvalitu ponúkaných spacích vriec hrejivých.

- Kedy? – usmial sa. Dobre ma poznal a vedel, že každá druhá veta, ktorú vyslovím, je sranda, hlúposť či zdravý sarkazmus.

- Dnes. O tri hodiny vyrážam do Viedne, – povedal som.

- Si blázon, – zasmial sa.
- Som, – odpovedal som mu s úsmevom.

Odvtedy som prešiel Thajsko, Indiu, Mexiko a Etiópiu. Sám. Mohol som mať za tie peniaze mercedes a už by bol možno dávno ojazdený. No ja som ho precestoval a vykvitol. Čo krajina, to sa vo mne narodila ďalšia bytosť. Tvrším teda, že nielen ovládanie nového cudzieho jazyka, ale aj cestovanie rozširuje vnímanie a obohacuje ľudskú bytosť o ďalší rozmer. Nepišem o štrnásťdňovej dovolenke pri mori, keď človek spozná svoj hotel, bazén, časť prislúchajúcej pláže, niekoľko spoludovolenkujúcich a pár iných miest, ak si zakúpi nejaký ten fakultatívny výlet. Hovorím o cestovaní, keď prechádzate krajinou, spoznávate domorodých ľudí, rozprávate sa s nimi, nasávate ich kolorit, jazyk, zvyky, život. Vnímate mestá, dediny, architektúru, autobusy, vlaky, flóru, faunu, celú prírodu. Nenútenou cestou sa dostávate krajine a jej národu pod kožu. A oni vás tam veľmi radi pustia, pretože ich teší, že o nich máte záujem. Pôrod nového človeka nastáva...

A že meškám s knižným vydaním o potulkách Panamou a Kostarikou skoro tri roky? Všetko má svoj čas a všetko musí dozrieť. Tak písmenká, fotky, myšlienky, spomienky, ako aj okamih vypovedania skúsenosti ostatku svetu. Pustil som sa teda do dokončenia tejto knihy vtedy, keď sa o to prihlásilo samo srdce. Šeplo mi: „Palko, je čas. Mám na to chuť. Teraz to spolu spravíme s láskou a ľudí to bude o to viac tešiť. Vycítia to, ver mi.“

Moje vnútro ma nikdy nesklamalo a ja mu neskonale verím.

Budte šťastní, Palko de Panamko (aj Kostariko)

12. 2. 2010

PS: Ako sami zistíte, táto kniha je prelínaním mojich osobných zážitkov s teoretickým opisom štátov Panamy a Kostariky, oblasti džungle Darién i samotných Indiánov s dôrazom na kmeň Emberá, ktorý sme navštívili, a ich spoločenského usporiadania, obživy, delby práce, rituálov, náboženstva, osláv, legiend, mýtov a podobne. Teoretické texty (neľakajte sa tohto výrazu, výška náročnosti je nastavená pre bežného čitateľa, nie pre vedcov) sú graficky oddelené od viet, ktoré písalo moje srdce. Je len na vás, či budete iba plachtiť alebo sa rozhodnete aj vzdelávať. Veď vy to už dávno viete – náš život nemá v rukách nik iný, iba my sami.

Odchádzam Slovensko!

(Streda, 21. 11. 2007)

Po množstve posledných vybavovačiek sadám v Martine konečne do auta. Šoféruje kamarát, ja zaspávam. Keď otváram oči, za oknom sa mi rozmazáva Bratislava. Zázrak!

V našom hlavnom meste ešte vyriešim niekoľko maličkostí a potom frčím smer viedenské letisko. Pri odbavovaní batožiny sa ma pýtajú, či si prajem batožinu dopraviť priamo do Panamy alebo ju chcem vyložiť aj pri medzipristátí v Madride. Plánujem totiž prespať v Madride, pretože medzi letmi je viac ako pol dňa času. Odpovedám, že ju vôbec nepotrebujem, nech ju doručia priamo do cieľa. V hlave si obratom modelujem postavičku nádeje bezproblémového dopravenia môjho batoha, v ktorom síce nemám žiadne cennosti, ale životne dôležitý stan, spacák a karimatku. Dokonca som si ho ani neobalil do fólie a nevisí na ňom žiadna zámka. Batoh ma prosil, nech ho nešpatím, a tak som ho vypočul.

„Nikdy to nerobím, prečo by som to mal spraviť teraz?“ začína sa v mojej mysli odvíjať dialóg. „Čo si nepamätáš, ako ti známi rozprávali, že ich kufre skončili na druhej strane planéty, len nie tam, kde mali?“ pýta sa ma moja pochybovačná polovička mysle. „Prestaň! Nebudem počúvať tieto negativistické somariny! Za dvadsaťštyri hodín sa zvitam s mojím batohom a nebude v ňom chýbať ani len jeden keksík! Ticho!“ odpovedám pevne.

Čierna časť mysle mlčí a neposlušne máva batohu na rozlúčku, ktorý si predstavuje, ako prichádza v Paname na gumenom dopravníku otvorený a vybrakovaný. Myšlienky letia dopredu a ja zrazu vidím, ako sa v džungli prikrývam obrovskými listami nejakej neznámej rastliny. Poslednýkrát ju varujem, nech prestane s hlúposťami. Nastáva pokoj... Konečne! Už som chcel strieľať.

Nasadám do ocelového vtáka a opäť sa po stýkrát idem stavať sám so sebou, že táto megaťažká obluda s krídlami nemôže v nijakom prípade vzlietnuť. Je to predsa proti mojej logike a predstavivosti! Lietadlo sa mi smeje a hrdo prerušuje kontakt so vzletovou dráhou. Letíme. „Hajzlik s motormi na rukách, ako to robíš?!“ pýtam sa telepaticky aeroplánu.

Tri hodiny a som v Madride. „Tak na letisku, ktoré má svoj vlastný podzemný vlak, som ešte nebol,“ robím veľké fííí. Je to vraj najväčšie európske letisko a musím uznať, že je postavené elegantne, moderne a účelne.

Vežú ma do hotela, lebo let pokračuje až na druhý deň doobeda. Konečne sprcha. Po dvoch dňoch bez spánku a plných hektických príprav, aby moja firmička prežila aj bez svojho pána, konečne padám do postele. Nemám nijaký mobil ani hodinky a na recepcii som zabudol povedať, aby ma zobudili o deviatej ráno. Som lenivý vstať, zasa

sa oblieť a ísť im to pripomenúť. Ani dotelefonovať sa tam neviem. Dávam si teda do biologických hodín pripomienku, nech sa zobudím o pol deviatej ráno. Nerobil som to už roky, ale snáď to bude fungovať a ja dúfam, že som si túto mozgovú funkciu nepoužívaním z hlavy nevy mazal.

Letíme do Strednej Ameriky. Áno, ten tenký hnedý slížik, ktorý spája Severnú a Južnú Ameriku, je Panama.

Podpaľáčka

(Štvrtok, 22. 11. 2007)

Zobúdzam sa o pol deviatej. Tvár mi horí. Je to odpoveď na antimalariká Lariam. Beriem ich už dva týždne a podobnú reakciu som mal aj na Slovensku. Vždy jeden deň pred tým, ako mám zobrat ďalšiu tabletku, sa moja hlava a tvár menia na svrbiacu fakľu. Ešteže hotel je kvalitný a v kúpeľni je aj nádobka s krémom. Natieram si ho na tvár, ktorá okamžite trojnásobne vzbĺkne. Splašene behám po izbe ako napajedený astronaut a radšej míňam oblasť závesov, nech svojou tvárou nepodpálím hotel. „Tak fajn, let trvá štrnásť hodín, o zábavu budem mať postarané,“ vravím si v duchu.

Opäť letím. Vedľa mňa sedí sympatická mulatka a usmieva sa na mňa. Asi si myslí, že som nejaký bohatý Nemec. „Som obyčajný Slováčok, netras sa dievčatko,“ posielam jej romantický úsmev odpozeraný z argentínskej tisícdielnej telenovely určenej špeciálne pre ľudí, ktorí majú v reálnom živote nedostatok lásky, a tak ju hľadajú inde. Máme s mulatkou pre seba celú päťku sedačiek. Nikto iný si totiž do našej strednej rady letenku nekúpil. Vravím vám, náhody neexistujú!

Tvár mi blčí ako vatra. Sliedim po interiéri lietadla a hľadám, kde sa nachádzajú hasiace prístroje či protipožiarny sondy. Tie lieky zaťažujú pečeň mnohonásobne viac ako Rus svoju pečenku na rybačke v Jakutsku. Idem za letuškou a pýtam sa jej mojou lámanou angličtinou, či nemajú nejaký krém, lebo ja „múdry“ som si ho z hotela nezobral pre prípad núdze so sebou. „Čo som to ja za Slováka?“ vyčítam si mierne, i keď je už neskoro. „Iný môj krajan by z toho hotela odniesol aj zrkadlo a ja si neviem zobrať ani za malíček krému,“ chytá sa roly môj vnútorný sudca.

Trením mojich rúk pantomimicky znásobujem svoju túžbu. Asi si myslí, že chcem, aby niečo vykonala s mojím penisom, pretože jej grimasa vyjadruje zhrozenie. V pomykove mi podáva servítku. „Vedľa moja, na celej čiare vedľa. Ale aj snaha sa cení,“ hovorím jej očami. Jej kolegyňa ma našťastie chápe a vysvetľuje jej (a pre istotu aj mne), čo vlastne chcem. „Ja dobre viem, čo chcem, dievčinka! Otvor tú tubu a tlač!!!!“ Konečne vyrába slušne vyžratú húsenicu nejakej kozmetickej novinky na mojej dlani a ja si ju gebrím na fejs. No pomáha to asi, ako keď do ohňa vylejete kanister benzínu. Voniam síce ako osprchovaná misska Honolulu, ale tvár ma varuje, že ak jej ešte raz vyrobím takúto bolesť, opustí ma. „Vydržíme to, neboj sa! Len nech nevyrážam ako zo sci-fi seriálu Aliens, keď sa celý ošúpem. Už ti to nikdy nespravím, tvárička moja prejediná, prisahám ti,“ ševelím si v myslí a pästou zatlačám slzy bolesti naspäť do očí.

Sadám si, škerím sa na mulatku a ona na mňa, opáleného Germána. „Omyl, moja! To sú antimalariká Lariam. Pamätaj si, keď nebudeš mať na solárko – Lariam!

La-ri-am! Dve tabletky do dlane, „ham“ a si červená ako klobáska na nedelnej opekačke. Ver mi!“ posielam jej telepaticky rady do života.

Neskôr vyberám zošit a píšem román Kým nás láska nerozdelí, pretože to je jediná cesta ako zabudnúť na to, že duša Palacha sa reinkarovala do mňa. Vždy, keď sa snažím zaspáť, zjavuje sa mi pred očami tuba Panthenolu, ktorú som si nabalil do batoha. A tak ju aspoň zdravím, snažím sa s ňou nadviazať mimozmyslový kontakt a pýtam sa jej, či letí spolu so mnou v tomto lietadle a nie omylom na druhú stranu niekam do Japonska. Neviem, či je to náhoda, ale spojenie sa po tejto otázke vždy preruší. Čo vám budem hovoriť, trpím ako Tom pod údermi Jerryho kladiva!

Konečne už viem, aké to je, keď niekomu chýba dávka heroínu. Je to strašné!!! Škriabal by som sa po plafóne, ale nechcem hanobiť nemecký národ v očiach sympatickej tmavovlásky, ktorá si k mojim stehnám zložila hlavu. „Aj by som ťa pohladkal. Len tak z lásky *duša-duša*, nie z lásky *muž-žena*, ale nejde to! Dám ťa aspoň do románu, sľubujem. Čítala si od Stephena Kinga knihu Podpaľačka? Nie? Buď rada, už by si si ku mne hlávku nezložila... Kde som to skončil? Ááá, Panthenol, ktorý si na nebesiach, posväť sa meno tvoje, príď kráľovstvo tvoje, buď vôľa tvoja ako v lietadle, tak i na zemi. Krém môj každodenný daj mi aj dnes a odpusť mi moje viny, ako i ja odpúšťam letuškám, a neuveď ma do pokušenia s prekrásnou mulatkou, ale zbav ma páľavy, amen.“

Stredná Amerika. Džungľa Darién sa rozprestiera na hraniciach medzi Panamou a Kolumbiou.

Medzipristátie v Guatemale. Vybieham z lietadla ako štupeľ od šampusu na Silvestra. Motkám sa po *Duty free shopoch* ako najväčší maniak na krémy. Voniam, skúšam konzistenciu a ak by predavačky dovolili, som schopný si vzorky začať prevažovať aj na jazyku. Len čo ich prestáva baviť pozorovanie škeriaceho sa debila, vytlačám si krém nepozorovane do servítky. „Ide totiž o život, slečinky!“ vysvetľujem úsmevom nekompletného človeka pokorne predavačkám. „Už mi horia aj predlaktia!“

Okamžite bežím s lupom za prvý letiskový stĺp a aplikujem ho. To „sss“ muselo byť počuť aj v Argentíne. Dvíham spokojne hlavu a pohľadom sa stretávam s černocho, ktorí vonku niečo kopú. Keď som bol malý, rozprávalo sa medzi nami deťmi, že černoši nepracujú, takí sú vraj strašne leniví. Neviem, odkiaľ to všetci mali, keď cez železnú oponu k nám žiadni tmavokožci nemali prístup. Dokonca komunisti rozšírili chýr, že v Amerike zabili aj Waldemara Matušku, ktorý emigroval do Štátov a spieval tam: „Nesmiš se práce bát, musíš pracovat.“ Už dávno tomu neverím. Ale pre rovnako opantaných rovesníkov a zaujatých skinheadov, ktorí budú čítať tento cestopis, zvestujem pravdu: Neuveríte, ale pracujú! Videl som v Guatemale troch kopať zákop. Síce to bolo na český štýl: Dejte mi lidi a já to udělám – teda dvaja mudrovali a jeden mal, ale bolo.

Benzín je dotankovaný, časť cestujúcich vystúpila, vzlietame a ja sa opäť čudujem, že plechový vták je v oblakoch. Učil som sa princíp prúdového lietadla, ale aby tie vrtule vyvinuli taký tlak vzduchu, že to pohne aj ťažkým hebedom a ešte ho dostane aj do mrakov? Áno, dostal ho tam. Znova sa totiž približujeme k nebesám.

Stav tváre sa zlepšil, ale stále som vonku len z toho najhoršieho, a tak sa radšej zahlbujem do písania.

– Nemali by ste toľko pracovať, – prihovára sa mi mulatka Panamčanka (už o tom niet pochýb, letí tam, kam ja!). Všetko zlé je na niečo dobré. Aspoň cez tú červeň nevidí, že sa červenám aj kvôli nej.

– Ale ja nepracujem, – koktám, – ja písaním lietam. Vy to nevidíte? – odpovedám jej so smiechom.

Nakoniec sa spolu smežeme, letíme a pálava ustupuje. Je to dôkaz, že každá bolesť raz ustúpi, verte mi. Neexistuje utrpenie, ktoré by sa nedalo zúročiť alebo nevydržať. A bolesť, ktorá neustúpi, tá si vás rovno zoberie. Je len na vás, či sa dáte.

Konečne Panama City. Čakáme na batožinu. Moja nechodí. Niečo vo mne sa ukrutne smeje a to druhé začína byť veľmi nesvoje. Som jeden z posledných čakateľov na cestovné kufre a batohy, ale nádej vo mne nezomiera. Neskôr sa zjavuje môj milovaný batoh a dokonca je nepoškvrnený! Žiarim ako Edison, keď sa mu prvýkrát rozsvietila žiarovka. Vrhám sa po ňom. Zaujímam ma lekárnica a Panthenol! Natieram si ho na tvár a s ochrannou vrstvou to maniacky prehánam. Colníci si ma premeriavajú pohľadom typu: „Je ten Nemeč normálny?“ Ale mne je to jedno. Plameň hasne, ako keď sa malí chalani vycikajú do pahreby, pálava stráca adresu mojej tváre a rúk. Nevie, kam sa vrátiť. Všetko zlé je zažehnané! Prosba zabrala!!!

Ešte sa modlím, aby dorazilo šesť mojich spolubojovníkov, ktorí letia cez Ameriku. Ja som na vybavovanie amerických víz nemal síl ani náladu. A ani som nemal záujem, aby mi niekto svietil baterkou do konečníka, či som si tam omylom neodložil drogy. *(V období, keď som absolvoval cestu do Panamy, bol prelet cez USA podmienený ne-malým počtom byrokratických a iných nepríjemných úkonov. Pozn. autora.)*

Po necelých dvoch hodinách prilieta lietadlo z Atlanty a ja sa zoznamujem s piatimi sympatickými Čechmi a so starým známym Maťom, kamarátom z môjho mesta, ktorý mi dal na tento trip tip. Žiarovka radosti sa mi rozsvietila po druhýkrát, pretože po španielsky neviem ani poďakovať. Keby sme sa nestretli, zomrel by som bez nich, to mi verte.

Vychádzame z letiskovej haly a napriek tomu, že je niečo po polnoci, vonku je teplo a vlhko ako v skleníku. Do hotela, ktorý je takmer v centre hlavného mesta Panamy, ideme malým mikrobusedom. Keď sa ubytovávame, je krátko po jednej. Maťo s Jiřím, s ktorými som na izbe, ma upozorňujú, nech si ešte vychutnám sprchu a záchod, že potom už môžem na takéto komfort zabudnúť. A tak hlboko precitujem záchodovú dosku a slabý prúd očistných kvapiek z hrdzavej sprchy. Starí psi povedali, vykonávam...

- Bol si na veľkej? Kam si hodil papier? – pýta sa ma Maťo.
- Zjedol som ho, – žartujem, – kde by som ho hodil, do misy, nie?
- Smejú sa, ako keby som povedal nejaký vtíp o Ficovi.
- V Latinskej Amerike sa použitý záchodák nehádza do misy. Majú zle vyriešenú kanalizáciu. Odhadzuje sa do koša, – informujú ma a ďalej si ma doberajú.
- Ale veď ten ich papier je tenší ako servítka. Ešte som sa pozeral, či som si nevytierať prstami, lebo som ho vôbec necítil. A prestaňte sa hrať na múdrych. Ja som neprecestoval celú zemeguľu ako vy. Tiež sa vám nesmejem, že neviete, ako sa ladí najnižšia struna na sedemstrunovej gitare, – vyberám prvý argument z oblasti, v ktorej sa cítim istejšie.

Spoločné smiechoty ustávajú. Ešte laškujeme, aký ozón musí byť v izbe, keď v takej celodennej pálave zabudne upratovačka vyniesť kôš. Radosť byť baktériou v tomto prostredí, to vám poviem. Papkám ďalšiu tabletku Lariamu a pýtam sa jej, či sa za šesť dní budem opäť cítiť ako reklamný pútač na horiaci krb. Mlčí. A tak ju z trucu zapíjam, nech sa vo mne aspoň utopí.

Konečne znova zaspávam. Od môjho posledného spánku v Madride ubehlo skoro dvadsať hodín, som úplne ustatý... odlietam, ale tentoraz do bezsennej noci...

Panama

Názov krajiny: Panamská republika

Hlavné mesto: Panama

Rozloha: 78 200 km²

Počet obyvateľov: 3 360 474 (2009)

Hustota zaľudnenia: 39 na jeden km²

Štátne zriadenie: Republika na čele s prezidentom

Geografická poloha: Stredná Amerika

Najvyšší bod: Vulkan Barú (3 475 m)

Časové pásmo: GMT -5 hodín (o 6 hodín menej ako na Slovensku)

Podnebie: Počas roka sa v Paname strieda obdobie sucha s obdobím dažďov. Obdobie sucha trvá od januára do polovice apríla, obdobie dažďov od polovice apríla do decembra, pričom na karibskom pobreží spadne viac zrážok. Počas celého roka sú teploty od 22 °C do 32 °C. V horách je studenšia klíma, denné teploty sa pohybujú medzi 10 – 18 °C.

Mena: Panamská balboa (PAB), ale používa sa aj americký dolár (USD). V obehu sú prakticky iba americké doláre, balboa sa vyskytujú iba ako mince (1 balboa = 100 centésimos = 1 dolár).

Jazyky: španielčina (úradný), angličtina (14 %) a domorodé indiánske jazyky

Správne členenie: 9 provincií a 1 teritórium

Mapa provincií Panamy, kde sú zvýraznené aj jednotlivé comarcas Indiánov.

Národnostné zloženie: 70 % mestici (miešanci belochov s Indiánmi), 14 % Indiáni, 10 % belosi, 6 % Indovia

Náboženstvo: 85 % katolicizmus, 10 % protestantizmus, 3 % islam

Diplomatické zastúpenie: Slovenská republika nemá v krajine veľvyslanectvo. Teritoriálne je prislúšná pod veľvyslanectvom v Mexiku.

Víza a doklady: Pre cesty občanov SR nepresahujúce 90 dní (na turistické ciele) stačí platný cestovný pas.

Bezpečnostné riziká: V hlavnom meste Paname a v meste Colón je miera mestskej kriminality bežná – vreckoví zloději, krádeže v miestnej hromadnej doprave. Vo večerných a v nočných hodinách sú niektoré štvrte hlavného mesta ako Chorillo a Curundú nebezpečné. Podobná situácia je v pobrežných oblastiach mesta Colón. V provincii Darién je situácia nejasná, často sem prenikajú ozbrojené skupiny zo susednej Kolumbie.

Zdravníctvo: Je pomerne na nízkej úrovni. S ošetrením bez vopred vyplatenej hotovosti alebo preukázania sa medzinárodnou kreditnou kartou nemožno počítať. Povinné očkovanie sa pri vstupe do krajiny nevyžaduje.

Doprava: Panama má pomerne dobre vyriešenú a lacnú autobusovú dopravu, linky jazdia po celej krajine. Požičovne áut sú v hlavnom meste a v meste David. Do Panamy pravidelne lietajú linky zo Severnej a z Južnej Ameriky. V krajine lieta aj niekoľko vnútroštátnych spoločností s pomerne vysokou hustotou letov. Pri odletoch z krajiny sa však platí poplatok okolo 20 USD v hotovosti. V niektorých častiach krajiny sú však lode jediným spôsobom dopravy, hlavne medzi súostroviami San Blas a Bocas del Toro. Na bezpečnú prepravu sa neodporúča použiť nákladné lode, často totiž prevážajú drogy. Lepšie je prenajať si loď s kapitánom.

Hospodárstvo: Panamské hospodárstvo je v Strednej Amerike jedným z tých bohatších v a je priamo závislé od príjmov z prieplyvu. Vláda sa snaží závislosť od prieplyvu znížiť. Pod panamskou vlajkou je registrovaných viac ako tri tisíc lodí, pretože registračné

poplatky sú malé a pracovné zákony veľmi benevolentné. Štvrtina populácie je zamestnaná v poľnohospodárstve, i keď pôda vhodná na obrábanie tvorí len 2% z celkovej rozlohy krajiny.

Dejiny

Do roku 1501 Strednú a Južnú Ameriku obývalo približne šesťdesiat hlavných indiánskych kmeňov. Prvými obyvateľmi Panamy boli ľudia indiánskych kultúr Cueva a Coclé. Vyhliabli ich však choroby a Španieli, ktorí sem prišli v 16. storočí (1501 – Rodrigo de Bastidas sa vylodil na území dnešnej provincie San Blas, 1513 – Vasco Nuñez de Balboa prekročil Darién a dostal sa k Tichému oceánu, 1519 – Pedro Arias de Ávila, nazývaný Pedrarias Krutý, začal násilne dobývať územie, ťažiť zlato a presúvať svojich ľudí do Panama City). Neskôr sa pacifické pobrežie Panamy stalo španielskou základňou pri výpravách do Peru, ktoré bolo dobyté v roku 1533. Panama City sa stalo prekladiskom pokladu Inkov, pričom zlato sa prevážalo naprieč Panamou do karibských prístavov, odkiaľ putovalo do Španielska. Zlato bolo však aj lákadlom pre pirátov. V 18. storočí bolo Karibské more natoľko nebezpečné, že španielske lode plávali radšej okolo celého juhoamerického kontinentu cez Horný mys a Panama City zažilo úpadok.

Prales Darién ovládli domorodé kmene a otroci *cimarrones*, ktorí ušli spod tyranie Španielov. V roku 1821 získala Panama nezávislosť od Španielska a jej územie sa stalo súčasťou *Gran Colombia* (po odtrhnutí Ekvádoru a Venezuely už len *Colombia*). V roku 1849, keď vypukla zlatá horúčka v Kalifornii, putovali do nej zlatokopi práve cez Panamu.

V roku 1846 podpísala krajina dohodu s USA o stavbe železnice naprieč Panamskou šíjou. Myšlienka na vybudovanie kanálu existovala už od 16. storočia, ale kanál začali skutočne stavať až Francúzi v roku 1881 motivovaní dokončením Suezského prieplavu. Tento pokus sa skončil fiaskom. Projektu sa do cesty postavili pralesy, močiare, ale i epidémie žltej zimnice a malárie. Zahynulo tu 22 000 robotníkov. Francúzsky staviteľ kanálu predal v roku 1903 práva na jeho dostavbu USA napriek tomu, že Kolumbia zmluvu nepodpísala. Americký prezident Roosevelt bol presvedčený o veľkosti veci, a tak podporil panamských separatistov. Dňa 3. 11. 1903 bola vyhlásená Panamská republika a Amerika začala ovládať Panamu. Cena za odtrhnutie bola veľká – nová dohoda o zvrchovanosti nad Canal Zone (za málo peňazí), práva na pôdu na obidvoch brehoch a právomoc zasahovať do panamských záležitostí.

Amerika začala budovať Panamský kanál v roku 1904. O desať rokov neskôr ním preplávala prvá loď. Robotníci tu zostali, čím nastala rasová rozmanitosť. Takisto narástla suverenita USA v panamskej oblasti podporená možnosťou vojenskej intervencie. Amerika nakoniec všetko kontrolovala, panamská vláda bola iba bábková.

V rokoch 1959 a 1964 silneli ľudové protiamerické nepokoje. V roku 1968 sa k moci dostal obľúbený podplukovník Omar Torrijos, zaviedol reformy, bankové tajomstvo, zmodernizoval štátnu správu, zdravotníctvo a školstvo. Takisto mal snahu získať kontrolu nad prieplavom, ale až v roku 1977 podpísal americký prezident Jimmy Carter novú zmluvu o prieplave, v ktorej bol prisľúbený odpredaj prieplavu Paname v roku 2000.

V roku 1984 sa moci v krajine zmocnil generál Manuel Noriega, bývalý šéf panamskej tajnej polície a bývalý agent CIA. Začal vraždiť politických oponentov, podporovať obchod s drogami a pranie špinavých peňazí. Reakciou USA bolo zmrazenie panamských aktív v amerických bankách. Amerika vojensky zasiahla až v roku 1989, keď jej Noriega vyhlásil vojnu. Americká intervencia pod vedením administratívy Busha staršieho niesla názov Spravodlivá vec. Zámienkou bolo zabitie neozbrojeného amerického vojaka panamskou armádou. V priebehu šiestich dní americká armáda obsadila krajinu. Noriega bol usvedčený z prania špinavých peňazí a odsúdený na štyridsať rokov väzenia. Počas zásahu americkej armády sa diktátor ukryl na veľvyslanectve Vatikánu, kde požiadal o azyl. Americkí vojaci ambasádu obkľúčili a žiadali jeho vydanie. Prvýkrát použili taktiku *metalstov* a bombardovali ambasádu hlučnou metalovou hudbou. Ako vieme, boli úspešní, a Manuel Noriega dodnes sedí vo väzení na Floride.

*Pohľad na modernú časť hlavného mesta
Panamy prezývanú Down Town.
(Foto: Tomáš Kotouč)*

Zmysel života je niekde úplne inde

(Piatok, 23. 11. 2007)

Vstávam a pozerám sa do zrkadla, či budem cez napuchnuté očné viečka niečo vidieť. Registrujem nejaký pohyb a farby, takže usudzujem, že čosi počas dňa uvidím. Dajte pečeni spánok a ona sa vám odvdáčí. Vyzerám síce ako slabomyselný človek, ktorý zo zvedavosti strčil hlavu do úľa, ale je to oveľa lepšie ako včera. Svrbenie ustalo, len som „trošku“ napuchol.

Raňajkuje praženicu a ja vybieham k moru, ktoré je asi dvesto metrov od hotela. Robím pár záberov a konečne vyrážame do oblasti Darién. Je to ešte ľudskou rukou málo dotknutá džungľa medzi Panamou a Kolumbiou. Zo Severnej Ameriky neexistuje do Južnej Ameriky žiadna pozemská cesta. Musíte letieť alebo ísť loďou. Jediná cesta by sa dala prerúbať cez túto panenskú oblasť džungle. Niektorí mudrlanti už nad týmto nápadom aj rozmýšľali, ale skončilo sa to našťastie pri peniazoch, lebo by to nebol lacný špás. Ja len dúfam, že tých sto kilometrov nikdy nevyklčujú, aby tam vyliali diaľnicu a preťali tú božskú prírodu na dve polovičky. Vedci totiž varovali, že by to znamenalo koniec pre niektoré druhy zvierat.

*Atrakcie pre turistov sú na uliciach
Panamy bežnou záležitosťou.
(Foto: Tomáš Kotouč)*

Prichádzame na autobusovú stanicu mesta Panama. Pripadá mi ako v rozprávke. Sú tu holičstvá, kozmetické salóny, banky, obchodíky, ale hlavne staré autobusy. Čo som v Disneylande? Sú tak pestro pomalované, ako keby nemali ísť do rôznych vzdialených častí štátu, ale iba rozvážať detúrence po školách a rozdávať svetu úsmev.

Sadáme do tej čarovnej rachotiny a ja pri pohľade na šoférov kútik neverím, že toto vozidlo prekoná tých necelých štyristo kilometrov, ktoré máme dnes prejsť. A to sa vraj niekde asfaltka stratí a premení na kamennú cestu s tisíckou výmolv.

Lístok nás stojí deväť amerických dolárov. V Paname je americký dolár rovnocenný domácim panamským balboa. Papierové panamské balboya dokonca ani nie sú. Existujú iba kováky, ktoré majú rovnaký priemer ako tie americké. Čím menší rozmer, tým

*Autobusy vyzerali zvonku
skutočne rozprávko...
(Foto: Pavel Baričák)*

*Zvnútra to však bolo naozaj strašidelné.
„V tomto mám ísť cez 300 kilometrov?!?
Nie!!!“
(Foto: Pavel Baričák)*

menšia hodnota. Keďže ma mama v detstve ťahala po Bulharsku a Rusku, neviem si teraz na ten opak zvyknúť. Najdrobnejšie stotinky totiž mali najväčšiu hodnotu.

Vyrážame. Po chvíľke sa vodič začne otáčať cez dve plné čiary a zastavuje tak štyri jazdné pruhy. Žiaden problém mu to nerobí. Dokonca nikto ani netrúbi. No čo, pomýlil si smer, normálka, nie? Smejem sa. Akoby som videl seba prvýkrát za volantom v Prahe.

Spoza okna pozorujem supov. Trhajú na ceste nejakú zdochlinu. Radosť v mojom vnútri začína kulminovať k vrcholu. Nie z tých mŕtvol, zmysly totiž môjmu ezoterickému telu prinášajú, čo ešte nevidelo. Iné cesty, iných ľudí, iné farby, iné stromy, iné zvieratá, iný autobus, inú reč, iné vône. A moja duša z toho prívalu nového začína leviť. Neustále nepriamo šepkám okoliu, nech dá vnútru raz za čas niečo iné ako stále tú istú cestu do práce či školy, ten istý pub, reštauráciu, tých istých ľudí či tie isté miestnosti. Nemusíte ísť na kávu do Paríža, či snoubordovať v Alpách. Stačí vybehnúť do lesa, na výlet do Muráňa alebo vnímať našu krásnu prírodu, ako keby ste boli vo Fínsku. Potom pochopíte, že nežijeme na Slovensku, ale v raji.

Stojíme a posádka si kupuje od osamelého predavača pohár vody. Ideme, stojíme a zasa ideme, a zasa stojíme... Nikto sa nerozčuľuje, všetko je tak, ako je. Cestovný poriadok neexistuje. Nevieme, kedy máme doraziť. Nevie to ani vodič. Nik nič nevie, len ideme. Pýtam sa sám seba, či ešte niečo viem a či ešte chcem niečo vedieť. Prichádzajú odpovede, prečo sa pýtam tak hlúpo. Je takto a hotovo.

Stredoameričania nie sú len tajuplní Indiáni a prírodné národy. Sú to ľudia z mäsa a kostí, ktorých si pre ich úprimnosť a otvorené srdce obľúbite. Mentalita typu maňana je väčšinou predsudok, ale niektoré veci tu skutočne fungujú na ležernom prístupe. Nedá sa tu napríklad úplne veriť všetkým cestovným poriadkom. Povedzme táto cesta do Dariénu. Cestovný poriadok vlastne vôbec neexistoval. Autobus zastavoval na kývanie ľudí, ktorí stáli pri ceste.

A často zafungovalo aj Murphyho pravidlo, že ak sa má niečo pokaziť, tak sa to skutočne pokazí. To som zažil počas potuliek Panamou a Kostarikou dvakrát. Raz sa pokašľal autobus a jeho interiérom sa začal šíriť spálený olej. Vodič si vyhrnul rukávy, zobral do rúk kľúč a vtedy bol v mojich očiach najväčší hrdina, to mi verte! Otočil sa na nás, usmial sa a povedal:

– Idem to spraviť.

Šupol na asfaltku papierový kartón, lahol si pod bus a špáral sa v ňom štvrt hodinu. Potom sa vrátil špinavý ako dieťa, ktoré sa tri minúty hralo v bani, usmial sa na nás a povedal:

– Nespravil som to. Musíte si presadnúť do ďalšieho spoja.

Nikto nereptal, všetci sa pokojne zbalili a presadli si do druhého autobusu, kde bola taká tlačienka, že aj šofér stál. Nikto nenadával, nikto sa nerozčuľoval, všetci prijali vec takú, ako prišla. Paráda!

Druhýkrát sme pre istotu rovno havarovali, ale to sa dočítate neskoršie. Musíte sa proste naučiť šetriť si nervy, nerozčuľovať sa, keď niečo neprebehne rýchlo a hektic-

*Žena z Latinskej Ameriky.
(Foto: Tomáš Kotouč)*

ky, ako sme na to my Európania zvyknutí. Jednoducho musíte rešpektovať temperament miestnych ľudí, ktorí veria, že práca je prostriedok na zaistenie si obživy, ale na druhej strane nie je nutné makať do úmoru a na hranici fyzického vyčerpania, pretože ZMYSEL ŽIVOTA JE NIEKDE ÚPLNE INDE. Drobnosti sú malicherné a keď niekde nie vlastnou vinou stvrdnete, vedzte, že vždy sa nájde príjemná alternatíva ako z toho von. Takisto aj toto som zažil. Loď, ktorou sme chceli cestovať, bola obsadená, a ďalšia išla až o dve hodiny. No zrazu sa našla ďalšia cesta a o pol hodinu sme svištali inou loďou. Síce odlišným smerom, ako sme mali naplánované, ale išli sme. Slovo *stres* je proste pre stredoameričana neslušným pojmom, priam urážkou. Podme ale späť do rozheganého autobusu smerujúceho do pralesa...

Vonku sa mihá panamský kolorit. Pozerám sa naň a neustále kŕmim svoju dušu. Je šťastná, naplnená pozitívom až na prasknutie len preto, lebo vidí niečo nové, krásne, živé, zelené, usmiate, farebné, FAREBNÉ!!! Všade samá zeleň, chatrče so strechami z trstia a nekonečné more panamských vlajočiek. Panamčania sa z nich veľmi tešia. Majú od domu k domu natahané špagáty, na ktorých visia desiatky panamských papierových štátnych vlajok. Aspoň vidíte, ako v nás tí komunisti prvým májom zabili hrdosť k slovenskej vlajke. Alebo nie? Tak prečo ich u nás nikde nevidím? Dajte si do okna našu vlajku a potom sledujte susedov, ako sa na vás budú pozerieť. Ako na debi... No dobre, už mlčím.

To, čo ste doteraz čítali, píšem do bloku v autobuse mieriaceho do Dariénu. Neverím, že to po sebe ešte raz prečítam a nieto ešte prepíšem. Ten bus bol vyrobený

asi v roku tri. Kamaráti ma znova upozorňujú, že zatiaľ ideme po dobrých cestách, že druhú polovičku pôjdeme po prašných, pretože sa skončí Panamerická diaľnica. Nevieť si to predstaviť, pretože už teraz skáčem štyridsať centi do vzduchu a výkyv tela zaznamenáva odchýlku tridsať stupňov na jednu, ako aj na druhú stranu, takže pero vytvára na papieri úžasné jazyky.

Do Dariénu ide len jedna cesta – *Darién Highway*, čo je vlastne predĺženie Panamerickej diaľnice (*Carretera Interamericana*) tiahnucej sa z Aljašky až do Ohnivej zeme. Z Panama City viedol jej posledný päťdesiattrikilometrový asfaltový úsek, potom je už cesta spevnená len miestami. Čím dlhšie ideme, tým sa kvalita vozovky rapídne zhoršuje.

Tak ako som spomínal, posledný nedokončený úsek cesty do Kolumbie by mal ísť práve cez prales Darién. Na dokončenie chýba asi sto kilometrov vzdušnou čiarou. Domorodci a mnoho ďalších organizácií protestujú proti sekaniu dariénskeho úseku *Panamericany* hlavne preto, aby chránili prales a živobytie Indiánov. Ďalším argumentom je aj obava, že sa tak drogovým dílerom uľahčí cesta z Kolumbie a vzrastie riziko prenosu slintačky a krívačky z Južnej Ameriky. Zo skúseností z predĺženia poslednej časti diaľnice do Yavizy existujú veľké obavy z odlesňovania územia okolo cesty. Tieto posledné zásahy mali obrovský ničivý dopad na okolitú flóru i faunu a celý ekosystém krajiny.

Riešením, o ktorom sa uvažuje, by bolo namiesto cesty vytvoriť trajektovú linku z Kolumbie do Panamy cez severné pobrežie. Oba konce cesty by boli predĺžené do kolumbijského prístavu Turbo a v Paname pre tento účel novovytvoreného prístavu. Trajekt by spojil oba konce bez porušenia pralesov. Od apríla 2004, keď bolo dokončené 154-kilometrové predĺženie do Yavizy, neboli zaznamenané už nijaké stavebné práce na pokračovaní *Panamericany*. Bohužiaľ, príčinou sú skôr obmedzené finančné prostriedky ako znepokojenie týkajúce sa životného prostredia.

Šofér púšťa nejaký film, kde sa stále strieľa. Reve to na celú rachotinu ako v nejakom hororovom dome a ja si uvedomujem ten priepastný rozdiel medzi tým, čo sa premieta za oknom a čo beží na tej špinavej malej obrazovke vo vnútri autobusu. Okolo nás sedia domáci Indiáni, mulati a černosi. Na matkách spia deti a nikomu ten burácajúci televízor s vraždiacimi samopalmi neprekáža. Aj by som sa čudoval, ale nedá sa mi. Má to tak proste byť. Keby tam šoférov pomocník pustil porno, stavím sa, že ani to by nikým netrhlo. A keď sme už pri interiéri autobusu, tak v špinavšom som sa ešte neviezol. Čalúnenia sú potrhané, sedačky uvoľnené a všade je špina taká zažratá, že aj Majster Proper by sa rozplakal a zbabelo ušiel. Kamaráti ma opäť ubezpečujú, že išli tri dni v Indii v takom špinavom autobuse, že toto je čistý luxus. Bičujem moju fantáziu, ale skutočne si to neviem predstaviť. (*Desať mesiacov po návrate z Panamy som cestoval po Indii. Mali pravdu a moja myseľ si to od toho okamihu vie aj predstaviť. Pozn. autora.*)

Približne každé dve hodiny stojíme a všetci cestujúci musia ísť von. Ukazujeme vojakom so samopalmi pasy, domáci zasa svoje doklady. Zaujímajú ich hlavne naše biele tváre, teda mi siedmi gringovia. A teraz vstupuje do deja poznámka, ktorú autor odmietol dať do zátvorky. Vraj by tak bola menejcenná: *gringo* je hanlivé pomenovanie pre bielu